

Пріоритетні напрямки оптимізації національно-державницької самосвідомості в Україні

Роман Додонов,

доктор філософських наук, професор
Донецького національного технічного університету,

Сергій Мофа,

аспірант кафедри філософії
Запорізького державного університету

Світова історія знає чимало прикладів того, як політичні запозичення іноземного досвіду, нехай і прогресивного, не лише не сприяють досягти бажаної мети, а навпаки – можуть навіть погіршити становище країни. В сучасних умовах, коли глобалізація поступово уніфікує виробництво, політичний менеджмент не може залишати поза увагою традиції та звичаї народів, ігнорувати етнічно багатобарвну картину світу і, в першу чергу, стиль світосприйняття, ціннісне ядро, ментальні настанови тієї нації, до якої він прагне застосувати власні поради та заходи. Як писав Г. Лебон, „в політичних установах найочевидніше проявляється влада расової душі” [1, с. 32]. Більше того, „установи народу складають вираз його душі, і... якщо йому легко буває змінити їх зовнішність, то він не може змінити їх підвалини” [1, с. 55]. У цьому ж плані висловлювався і М. Данилевський: „Політичні форми, вироблені одним народом, власне тільки для одного цього народу і придатні” [2, с. 70].

Метою цієї статті є спроба виявити пріоритетні напрямки впливу на самосвідомість української нації, які б сприяли оптимізації процесу державотворення в Україні.

Для трансформації всієї системи внутрішньонаціональних відносин необхідна радикальна зміна як властивостей окремих її елементів, так і самого середовища, якому вони притаманні. Але ця системна цілісність є результатом (чи етапом) тривалого і складного процесу розвитку, тоді як подібні реформи обмежені у часі (тривалості впливу) і просторі (глибині проникнення у систему відносин). Тому результатом тотальної „перебудови” основ може стати не оптимізація функціонування, а

**Пріоритетні напрямки оптимізації
національно-державницької самосвідомості в Україні**

Роман Додонов, Сергій Мофа

руйнація зв'язків між складовими елементами національної системи та її подальша остаточна анігіляція. Інакше кажучи, оптимізація державотворення в межах певної національної спільноти може відбуватися лише тоді, коли вона виходитиме з особливостей сформованої у ній системи внутрішньонаціональних відносин, а не з відірваних від реалій умоглядних конструкцій, нехай і скопійованих з найкращих іноземних зразків. Нав'язування принципово нових стереотипів поведінки не тільки зробить менш ефективним функціонування всієї системи таких відносин, але й поставить під сумнів саме її існування.

Хоча нація і є відкритою системою, але ж вона, як і будь-яка природна цілісність, у процесі власної трансформації практично завжди спочатку використовує внутрішні ресурси, доповнюючи їх у разі необхідності зовнішніми. Тому національна самосвідомість, насамперед в особі її генеруючого ядра – національної еліти, покликана в державотворчому процесі орієнтувати націю на інтенсифікацію передусім власних ресурсів. Сформовані на цей час у світі реалії загальноцивілізаційної ситуації вимагають від керівництва будь-якої держави, від еліти нації розуміння того, що на певний момент головним чинником внутрішньодержавних і міждержавних відносин є власна національна сила їх суб'єктів. Вона виявляється на культурному, інформаційному, політичному, економічному, фінансовому, військовому та інших рівнях суспільної дійсності.

Хвороба відчуття національної неповноцінності у політичному сенсі особливо небезпечна – насамперед тим, що поступово значна частина загалу і політичного проводу нації звикає не лише до свого упослідженого становища, але й до того, що без чужої допомоги він не спроможеться ані боротись, ані жити. А це породжує ілюзорні надії то на всезрівнюючий соціалізм, то на іноземну допомогу. Національна консолідованість держави не може залежати лише від зовнішніх умов як вияву впливу чужої волі. Зовнішній фактор (наприклад, кредити, членство у міжнародних організаціях тощо) можна ефективно використовувати, але він ніколи не стане фундаментом національної могутності. Нікому ще не вдавалося стати сильним, використовуючи чужу силу. Чужа сила завжди була, є і буде другорядним фактором у вирішенні нагальних проблем. І не більше того.

Набуття власної сили вимагає від її потенційного носія самоповаги, впевненості і почуття єдності нації, що, насамперед, фіксується у націй з високим рівнем національної самосвідомості. Як свого часу зазначав М. Данилевський, „жалюгідна доля того народу, який... немовби змушений якщо не говорити, то думати: я люблю свою вітчизну, але повинен зізнатися, що користі з цього немає ніякої. Під таким зовнішнім політичним патріотизмом приховується гіркий сумнів у самому собі, приховується усвідомлення жалюгідного банкрутства. Він немов би говорить собі: я нічого не вартий, в мене потрібно вкласти силу і вдихнути дух ззовні...” [2, с. 66].

Лише мобілізація внутрішніх (духовних, інтелектуальних, фізичних, природних) ресурсів нації може створити передумови для набуття національної сили та могутності. Такі мобілізаційні процеси неможливі без загальнонаціональних зусиль, копіткої, напруженої, цілеспрямованої роботи задля утвердження інтеграційних чинників нації: мови, історичної і культурної спадщини тощо.

Першим та, на наш погляд, найважливішим чинником оптимізації національно-державницької самосвідомості є формування власної еліти, яка б була у змозі вербалізувати все розмаїття якостей нації, репрезентувати їх та постійно корегувати зміст національної свідомості. Багатостороння самореалізація будь-якої нації, в тому числі й у сфері державотворення, можлива лише тоді, коли її еліта розглядає себе як іманентну, тобто як персоніфікацію свідомої сили нації, як чинник національного самоутвердження, національної самосвідомості. Відтак у жодному випадку еліта не має бути залежною (у будь-якій формі) від зовнішніх сил (нині ці сили репрезентовані надто потужними фінансово-політичними колами, що часом мають транснаціональну природу і намагаються адаптувати світ шляхом його абсолютної універсалізації відповідно до свого прагнення абсолютної, універсальної влади).

Другим важливим моментом ефективності державотворення є усвідомлення нацією консолідуючого парадигмального вектора перспективного цілепокладання. Закріплення його у самосвідомості дає можливість створювати єдині підходи до осмислення та оцінки стану справ нації, прогнозувати стратегічні напрямки її розвитку. Йдеться про наявність національної ідеологічної концепції, певної практичної свідомості нації, спрямованої на її самореалізацію, в тому числі й у сфері державотворення.

Оскільки таких цілеспрямованих і продуктивних устремлінь у галузі національної ідеології та ідеології державотворення у нас практично й досі не існує, то це негативно позначається і на внутрішній, і на зовнішній політиці країни.

Слід відразу уточнити: в даному разі йдеться не про доцільність чи необхідність повернення до феномена комуністичної моноідеології або створення якогось її замітника. Нас цікавить принципово інший, фундаментальний аспект розгляду ідеології, як явища, ідеології, як своєрідного консолідуючого в масштабах держави парадигмального вектора.

Розглядаючи причини, що зумовили певну дискредитацію „ідеології незалежності” в Україні, аналітики не без підстав відзначають, що, попри зміст першої статті Конституції України, ми так і не усвідомили, що, власне, ми будемо, яка саме Україна нам потрібна? Щоб переконливо відповісти на ці запитання, треба насамперед визначити „точку відліку” у вигляді тієї безумовної національної, соціальної і громадянської цінності,

яка була б близькою і зрозумілою переважній більшості суспільства. Адже якщо задекларована цінність буде близькою і зрозумілою, скажімо, лише незначній частині нації, то вона виявиться у функціональному плані недостатньо ефективною і неспроможною об'єднати людей для досягнення відповідної мети. Якщо ж така цінність буде близькою значній, але не переважній частині нації, то вона обов'язково викличе розкол у суспільстві. З іншого боку, замість ідеології, що не спрацьовує, почне функціонувати соціокультурний механізм заміщення ідеології змістом ментальності [3], що ми нині й спостерігаємо в Україні.

Іншими словами, усвідомлене перспективне цілепокладання, як одна з історичних передумов такого ж усвідомленого перспективного державного будівництва, можливе лише в тій мірі, в якій таке цілепокладання і таке будівництво ґрунтуватимуться на задекларованих національних, соціальних і громадських цінностях, що виступають у ролі державотворчої ідеї, національної ідеї.

Але постає питання: що ж становить собою така цінність? Та не що інше, як ідеологему загальнонаціонального масштабу функціонування. В свою чергу, будь-яка ідеологема набуває дійового існування та істотного значення лише в контексті розгорнутої системи ідей. Це означає, що державотворча ідея, задекларована як домінуюча загальнонаціональна цінність, повинна, по-перше, ґрунтуватися на переконливих аргументах, по-друге, набути таких форм інтерпретації, які будуть близькі й зрозумілі переважній більшості представників національної спільноти, і, по-третє, її треба донести до цієї переважної більшості. І ще один важливий момент: така ідеологія можлива лише у вигляді функціонування обґрунтованої, розшифрованої, але не насадженої примусово ідеологеми та системи ідей, яка її супроводжує.

В наш час мусимо констатувати, що широко розповсюдженої і закріпленої в самосвідомості представників нації такої ідеї ще немає. Але це той потенціал, до якого ми повинні звернутися як до важливого фактора оптимізації функціонування національної самосвідомості і державотворення. З нашої точки зору, національна ідея покликана виконати щонайменше п'ять соціально-мобілізуєчих функцій:

- визначити місце нації у глобальному просторі та часі, тобто її національний хронотоп;
- узасаднити витоки нації та її історичні ідентифікатори;
- обґрунтувати загальносуспільну стратегію розвитку і зрозумілий та достатньо привабливий образ як близького в часі, так і віддаленого майбутнього;
- віднайти зв'язки між загальноприйнятими національними цінностями та цінностями кожної із соціальних груп зокрема і, так само, із загальнолюдськими цінностями, забезпечивши в такий спосіб найголовнішу потребу національної безпеки – внутрішній та зовнішній

вектори порозуміння й злагоди;

- надати передбачуваності діям влади і обґрунтувати право владних структур на керування суспільством і зовнішню репрезентацію нації.

Будь-яка ідея – це ідея певної цілісності, єдності в багатоманітності. І навпаки: будь-яку цілісність узасадничує провідна ідея. Оскільки справжня національна єдність багато в чому зводиться до свідомих самообмежень, то напрошується висновок: самоорганізація та самообмеження в інтересах самовиживання характеризують притаманний конкретній нації рівень культури як певної історично визначеної цілісності.

Водночас цей рівень визначає актуально й потенційно можливі для даного суспільства і даної держави права та свободи як внутрішні, так і зовнішні. Чим вищий рівень національної самосвідомості і чим «ідейнішою» вона є, тим менше доведеться докладати зусиль і впливів для підтримання її цілісності та обмеження свободи, втраченої інтегрованими в ціле частинами-елементами. Отже, смислом національної самосвідомості є усвідомлення людиною того, що, набувши національного статусу, вона істотно обмежила свою свободу бути «громадянином світу». Але водночас така людина мусить усвідомити істотні переваги, яких їй надає національна приналежність. І не лише у сенсі суто матеріальному, а, що найголовніше, у сенсі духовному.

Національна самосвідомість, збагачена національною ідеєю, – це необхідна передумова «зцілення» загальносуспільного та особистісного духовного здоров'я. Так само, як людина не помічає повітря, яким дихає, поки його вдосталь, як не помічає вона здоров'я, коли не хворіє, у здоровому суспільстві малопомітними є об'єднавчі загальносуспільні ідеї. Зате завжди відчувається їх дефіцит.

Треба обов'язково наголосити на тому, що до вищого смислу національної ідеї – незалежності та суверенності нації – можна дійти лише в діалоговому режимі, оскільки суверенна нація – це не маса людей, які проживають на спільній території та здобулися на власну державу. Це єдність у багатоманітності людей, які прагнуть бути особистостями, усвідомили громадянську гідність та свою співзалежність. А отже ідентифікують себе не лише із власним «Я», але також із колективним «Ми», яке відрізняється від різнорідних «Вони». Зовсім не йдеться про таку утопічну ситуацію, коли раптом усі прагнуть стати національно свідомими особистостями. Але без певної критичної маси таких «пасіонарних» особистостей важко говорити про існування нації. У цьому розумінні національна самосвідомість егоцентрична (радіше – персонцентрична) у позитивному значенні цього слова. Вочевидь, вона починається із заперечного моменту «Ми – не Вони», хоча закінчуватись має самостверджувальним і самодостатнім «Ми – це Ми». І це самодостатнє твердження не є тавтологією. Бо справжній носій

національної самосвідомості сприймає національне «Ми» як низку самосуперечливих рефлексій: у постійному їх співвіднесенні з особистісним «Я» та численними референтними «Ми», до яких себе прилучає. Отже, такий виразник національної ідеї виправдовуватиме приналежність до національного «Ми» не безоглядно-апологетично, а самокритично.

Лише така здорова національна самокритика є запорукою саморозвитку національної ідеї та відвернення загрози її змертвіння. У цьому розумінні національна самосвідомість з національною ідеєю є стрижневою у соціально-культурній імунній системі, спроможній відрізнити «своє» від «чужого» та берегти національний організм від «інфектив», небезпечних для його здорового самовиживання та саморозвитку.

Разом з тим, у певних здорових межах національному організмові мусить бути притаманна імунологічна толерантність, тобто здатність до інноваційних запозичень, необхідних для того ж таки саморозвитку. Адже із біології відомо, що будь-якому організмові, сформованому у штучно-стерильному доквіллі (гнотобіонті), загрожує втрата здорової опірності внаслідок детренованості імунітету.

Таким чином, наголошуємо на життєвій необхідності вироблення українськими інтелектуальними силами на сучасній науковій основі національної ідеї та перспектив її розвитку, яка б відповідала інтересам цілої нації і могла б слугувати базою для творення ідеології, програм, концепцій громадських та політичних об'єднань. Таку філософію національного буття мають усі розвинуті країни. Вона служить основою патріотизму їх громадян, забезпечує нормальне політичне життя, визначає їх діяльність як суб'єктів міжнародної політики. Вивчити їх досвід і скористатися ним треба обов'язково, але бездумно запозичувати його і механічно переносити на наш ґрунт – цілковитий абсурд.

Отже, вироблення консолідуючої національної ідеї ми розглядаємо як ще одну детермінанту оптимізації функціонування національної самосвідомості – чинника ефективного державотворення.

Далі слід зауважити, що суперечність між виплеканою національною ідеєю, з одного боку, та її соціально-правовим закріпленням у вигляді стабільного суспільного ладу, політичного режиму, державної форми – з другого, є однією з найістотніших ознак так званих перехідних періодів, у тому числі й того періоду, який зараз переживає Україна. Цей час суспільно-політичних трансформацій являє собою констеляцію безлічі суперечок між неузаконеним новим та юридично і морально вмираючим старим, зіткнення різних світоглядних устремлінь, групових та корпоративних домагань, добу загальноправової невизначеності. Відмітимо, що здобуття незалежності Україною не було підкріплено деталізованою системою заходів, яка зростала б на ґрунті певної історично

сформованої й достатньо вкоріненої в масовій свідомості національної ідеології. Наслідком цього є і нелегітимність державної влади. Отож через брак легітимної, загально визнаної концепції державотворення поступово зросло значення суто матеріальних і прагматичних вимірів у функціонуванні держави. Можна говорити навіть про рефлексивний, безініціативний характер сучасного державотворення в Україні. За таких умов, коли не існує чи не найважливішої компоненти стратегії державотворення, а саме відповідного соціально-психологічного клімату, сформованого певними культурними традиціями, цілком реально постає загроза самому існуванню нації.

Зведення до мінімуму в країні порозуміння між тими, хто приймає рішення (на державному рівні), та виконавцями призводить до втрати контакту, взаємодії „верхів” і „низів” та виникнення ворожнечі між ними з подальшим тотальним відокремленням і партикуляцією, порушенням системних зв'язків управління (саботаж, спрямований згори до низу і знизу до гори). Зрештою виникають передумови соціального конфлікту, в основі якого лежать насамперед матеріальні та духовні умови життя нації, що постійно погіршуються і втрачають будь-яке значення для національної еліти. Остання яскраво виявляє саме в цій ситуації своє невміння і, головне, небажання бути хранителькою нації.

Брак соціально-психологічної цілісності суспільства означає нелегітимність політичної влади в країні (мається на увазі нелегітимність не тільки влади окремого конкретного політика чи політичної партії, а й політичного режиму в цілому, коли все пов'язане з державою втрачає довіру та підтримку нації, яка має бути джерелом суверенної влади). Тобто, це ситуація, коли народ психологічно і практично відокремлюється від держави, а вона – від народу, набуваючи у своїй діяльності фактичної самодостатності. Легітимація – це складний процес збирання суспільства на основі спільних цінностей та, водночас, доведення спроможності реалізувати колективну ідентичність і національну самосвідомість з боку політичної організації суспільства. Надто ж у ситуації, коли створюються нові держави та соціальні інститути. А саме таку ситуацію ми маємо в сучасній Україні.

Державна влада як така не здатна зазвичай встановлювати колективну ідентичність суспільства. Неспроможна вона також сама здійснювати соціальну інтеграцію на ґрунті колективних цінностей, що їй принципово не підвладні [4]. Будь-яка політична організація суспільства потребує вільного та максимального визнання на ґрунті вже визнаних спільнотою цінностей і форм колективного співжиття, що віддзеркалюються у національній самосвідомості. Але легітимація як процес, у свою чергу, вимагає певних умов, головна з яких – публічність. Легітимація – це розгорнутий у часі політичний дискурс, процес поширення, обговорення, обдумування, зрештою – доведення колективної правильності та

прийнятності соціально-правових норм, що їх здебільш стихійно встановлюють нові політики. Тому ще говорять про легітимаційний потенціал політичного дискурсу. Легітимаційний потенціал – це засади та мотиви, що можуть бути мобілізовані для публічного доведення легітимності політики, мають соціальну силу утворювати консенсус як найважливішу умову легітимації.

Політика є реальним уособленням поділу єдиного – влади – між членами суспільства та знанням про закономірності її розподілу. Національна ж самосвідомість є знанням та відчуттям (свідомим переживанням) етносоціальної єдності людей. Національна ідея і певний рівень національної самосвідомості ще не є достатньою ознакою політичної організації нації. Вони є вираженням протоправової, протополітичної – природно-історичної сув'язі людей, їхньої родової «організації». Звичайно, можна цією назвою позначати й сферу політичного, сферу розподілу влади. Але в такому випадку національна ідея не є і не може бути поняттям власне політичного шару людських взаємин. Її таємниця – це таємниця легітимації певної влади. Ототожнення національної ідеї з режимом, що отримує соціально-політичну легітимність на її основі, призводить до виникнення небезпечної ситуації його самоузаконення і загрози політичної сваволі. Однозначне політичне витлумачення національної ідеї неодмінно зумовлює наївне (спрошене на користь можновладців!) позакритичне уявлення про їхню немовби природну легітимність. Опертя будь-якої влади лише на «національну» ідеологію є позаправовим, тому що у цьому разі зникають зовнішні критерії оцінки, розсуду, істини.

Отже, ми доповнюємо перелік основних детермінант оптимізації функціонування національної самосвідомості як чинника ефективного державотворення ще однією: легітимація влади у свідомості та самосвідомості нації. Відносно національної самосвідомості як чинника державотворення легітимація являє собою проблему в двох найважливіших сенсах.

По-перше, йдеться про історичне повернення до практики легітимації після тривалого панування нелегітимної (самолегітимної) влади, тобто про зняття антагонізму у паралельній самоідентифікації індивіда з нацією та державою з її владними структурами, коли держава сприймалася як щось відчужене від самої нації.

По-друге, йдеться про штучне визначення (за допомогою цілеспрямованої пропаганди, спланованої ідеологічної дії) тієї системи цінностей, що мають складатися природно-історично (в культурі, традиціях, мові, звичаєвому бутті тощо) та які утворюють легітимаційне підґрунтя та легітимаційний потенціал нової політичної системи. Від рівня легітимності влади великою мірою залежить ефективність політичного менеджменту. Державні структури не можуть діяти ефективно (особливо,

якщо йдеться про демократичний розвиток) без достатнього рівня визнання і підтримки.

Не менш істотним для молодої держави є те, що легітимність визначає перспективи загальнонаціональної інтеграції в цілому та національної самосвідомості зокрема, що, в свою чергу, детермінує становлення національної політичної спільноти і процес державотворення. Легітимність створює підґрунтя для об'єднання громадян навколо політичних цілей і цінностей, сприяє формуванню політичної спільноти у межах нації. Вона виступає як певний каталізатор національної самосвідомості, посилюючи її державотворчий потенціал. Якщо з суб'єктивних чи об'єктивних причин влада (а, отже, й молода незалежна держава) має низький рівень легітимності, то марно сподіватися на подолання фрагментарності, етнічної, культурної та регіональної подільності нації та на формування в її межах політичної єдності.

Продовжуючи означення основних чинників, які потребують особливої уваги, до переліку основних детермінант оптимізації національної самосвідомості як чинника державотворення, на наш погляд, потрібно віднести й витворення мовної єдності нації на базі державної української мови.

Значна кількість дослідників наполягає на значущості мовного фактора для самого формування нації та національної самосвідомості. Безперечно, існують приклади кількомовних націй, і не можна говорити про мовну єдність як неодмінний атрибут нації. Але у випадку, коли національна самосвідомість деформована тривалим зовнішнім впливом, що характерно для України, створення мовної єдності (яка не заперечує розвиток етнічних мов в середині нації) має стати додатковим консолідуючим фактором і каталізатором зміцнення національної самосвідомості. Наразі в Україні не відтворюється почуття мовної єдності, солідарності, що, певним чином, деструктивно впливає на рівень національної самосвідомості. Вона розбита на три основні мовні підспільноти: україномовну, російськомовну, суржикомовну. Кожна з цих підспільнот займала і займає певну суспільну страту. Елітні страти українського суспільства закріпилися як фактично російськомовні (поза регіональними особливостями Заходу). Весь бізнес, більшість військових, урядовців, технічних працівників – російськофони. Українська мова залишилася регіоналізованою, а отже маргіналізованою у селі в Центральній та в Західній Україні. Нею послуговується й певна частина гуманітарної інтелігенції. Як офіційна, українська мова використовується практично декоративно. Законодавчо-нормативна база дублюється російською мовою, а це нівелює несміливі спроби українізації бізнесу, державного управління. Величезна частина суспільства у побуті користується масою українсько-російських та російсько-українських суржиків, які, попри свою масовість, не мають можливості піднятися до рівня мови-носія-

інформації та мови-влади. Однак величезна кількість людей не бажає відмовлятися від них. Вони є певними визначниками “свій/не свій”. Обидві літературні мови – і російська, і українська – для них є практично чужі, вони є мовою “чужої”, далекої від мас, влади. Для “людей суржику” чужий і декоративно україномовний, і фактично російськомовний політичний клас.

Безперечно, вироблення мовної спільності – процес надзвичайно складний, якщо враховувати сучасний стан справ. Головне у цьому питанні – не ставати на шлях абсолютизації. Висловлюються пропозиції, по суті, вилучити російську мову з телеэфіру (якщо хтось говорить російською – надавати синхронний переклад), обкласти російськомовну газетно-журнальну й книжкову продукцію такими податками, щоб видавати її стало економічно не вигідно, директорів шкіл призначати на посади тільки після того, як вони пройдуть співбесіду в товаристві “Просвіта” тощо. Якщо вдається до подібних “прожектів” форсованого впровадження української мови, то вони тільки геть усе зіпсують. Так, згорання в Україні випуску російськомовної періодики і книжкових видань ще міцніше прив’язало б російськомовних українців до інформаційного простору Росії, остаточно вивівши їх з-під будь-якого впливу української національної ідеї. Те ж саме й з радіомовленням і телебаченням.

На наш погляд, до негативних наслідків призведе й відмова від активної популяризації української мови серед представників нації. Головне, щоб така популяризація не проводилася командно-адміністративними методами, визначалася б не нав’язаною, а власною волею неукраїномовних представників нації. Прямуючи до мовної спільності, ми здобуватимемо додаткові підстави для усвідомлення власної єдності, в тому числі й у справі державного будівництва.

Наразі Україна об’єктивно зацікавлена у тому, щоб допомогти своїм громадянам у національній самоідентифікації і, отже, усунути всі фактори, які їй заважають. А це, у свою чергу, вимагає певної зміни пріоритетів у національній політиці. До першочергових заходів можна віднести, зокрема, акцентування (у школах, вузах, засобах масової інформації) нетотожності мови спілкування з національною приналежністю особи; вироблення певних російськомовних форм українського національного життя, національної культури (як форм історично перехідних, але доконче необхідних для ідеологічної та морально-психологічної інтеграції нації). Гадаємо, психологічно грамотна реалізація таких заходів, поряд із зусиллями щодо поляризації української мови, допомогла б підвищити рівень національної самосвідомості і консолідації української нації [5].

Таким чином, ми виділили чотири основні детермінанти оптимізації національної самосвідомості як чинника державотворення. Це:

- 1) формування повноцінної і консолідованої еліти як генератора національної самосвідомості;
- 2) популяризація консолідуючої національної ідеї;
- 3) впровадження у свідомості і самосвідомості нації легітиміційних процесів та настанов;
- 4) відтворення мовної єдності нації.

Звісно, вказані напрямки потребують подальшого розвитку з метою розробки стратегії і тактики українського державотворення. Їх пріоритетність засвідчена як філогенетичними особливостями розвитку української національної самосвідомості, так і потребами сучасного трансформаційного процесу в Україні.

Література:

1. **Лебон Г.** Психология народов и масс. – СПб, 1995. – 456 с.
2. **Данилевский Н. Я.** Россия и Европа. – М., 1991. – 376 с.
3. **Додонов Р. О.** Ментальні основи ідеології державотворення // Тези доповідей на Всеукраїнській науково-практичній конференції „Ідеологія державотворення і суспільствознавча наука” – Запоріжжя, 2001. – С. 62 – 64.
4. **Бистрицький Є.** Державотворення: шляхи легітимізації // Українська державність у ХХ столітті. – К., 2001. – 347 с.
5. **Мофа С. О.** Основні детермінанти оптимізації національної самосвідомості як чинника ефективного державотворення і політичних реформ в Україні // Нова парадигма. Альманах наукових праць. Випуск 32. – Запоріжжя, 2003. – С. 66 – 77.